

УДК 811.111'42

Н. П. Ізотова,
викладач

(Київський національний лінгвістичний університет)

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КЛАСТЕРНОГО КОНЦЕПТУ ШЛЯХ ДО СЛАВИ
КРІЗЬ ПРИЗМУ ВЗАЄМОДІЇ ЙОГО СКЛАДНИКІВ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ БІОГРАФІЧНОЇ ПРОЗИ ХХ СТОЛІТТЯ)**

Стаття присвячена розкриттю особливостей втілення текстового концепту ШЛЯХ ДО СЛАВИ в англomовних біографічних романах ХХ століття крізь призму жанрової природи цих творів. Текстовий концепт ШЛЯХ ДО СЛАВИ розглянутий у статті як кластерне утворення, що в художньому просторі біографічного роману представлено групою концептів: ШЛЯХ / PATH, ТВОРЧИСТЬ / CREATION, СЛАВА / FAME, які експлікують досліджуваний концепт у своїй взаємодії.

Концепт як певний смисл, яким оперує людина в процесі інтелектуального освоєння світу [1: 10], як структуроване знання [2: 34], "розумова подія" [3: 32], спосіб репрезентації дійсності у свідомості людини, що несе важливу культурну інформацію і знаходить своє конкретне вираження у вигляді знаків [4: 31], є ключовим об'єктом когнітивних досліджень у парадигмі сучасної лінгвістики і вивчається з різних позицій [див. 5: 39-52; 6], представлених, зокрема, в когнітивній поетиці [7; 9; 10]. У сфері художньої когнітології дослідницький акцент в останні роки зміщується від аналізу одиничних концептів до розгляду концептуальних опозицій, гештальтних або складноструктурованих концептів, а також систем концептів.

Мета статті – встановити принципи смислової взаємодії концептів, які репрезентують кластерний концепт ШЛЯХ ДО СЛАВИ в англomовних біографічних романах ХХ століття, окреслюючи в такий спосіб формат текстового втілення останнього.

Поставлена мета зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**: 1) розкрити зміст поняття "кластерний концепт"; 2) узагальнити підходи до вивчення структури концептів і обґрунтувати доцільність використання компонентної моделі для опису текстового концепту ШЛЯХ ДО СЛАВИ; 3) з'ясувати специфіку смислового компоненту досліджуваного концепту, 4) виявити смислову кореляцію між складниками кластерного концепту ШЛЯХ ДО СЛАВИ в межах англomовних біографічних романів.

Для розуміння механізмів породження тих ключових художніх образів, які виникають в процесі складної взаємодії концептів у просторі художнього тексту особливий інтерес становлять так звані **кластерні концепти**. Залучення дослідниками понять "кластер" і "кластерність" для моделювання концептів пояснюється дискретною, багатофакторною природою останніх [8: 53], що уможливило представлення концепту певними складниками [8: 61], які в його структурі стають неподільними, визначаючи "консистенцію концепту" [3: 30]. Кластерна природа текстових концептів як багатокомпонентних структур виявляється в їхній спроможності бути актуалізованими на текстовому рівні групою або низкою окремих концептів, що унаочнюють певні ознаки того або іншого концепту впродовж його формування в площині художнього твору. Концепти-складники в структурі кластерного концепту є рівнозначними, проте між ними можливі певні відношення й зв'язки [пор.: 17: 22; 6: 35-36].

До таких кластерних утворень належить досліджуваний текстовий концепт ШЛЯХ ДО СЛАВИ, оскільки, не маючи в біографічному романі однослівного імені концепту, тобто одиниці, що вербалізує його в тексті, цей концепт актуалізується лише за допомогою своїх складників – концептів ШЛЯХ / PATH, ТВОРЧИСТЬ / CREATION, СЛАВА / FAME. Перші два вже наявні в імені цього концепту, виокремлення останнього мотивується, з одного боку, специфікою концепту ШЛЯХ / PATH, яка полягає у властивості цього концепту метафорично віддзеркалювати окрему сферу діяльності людини [11: 118], а з другого – жанровими рисами англomовних біографічних романів: такі твори описують перебіг професійного становлення видатних творчих особистостей (художників, скульпторів, письменників). Тому текстовий концепт ШЛЯХ ДО СЛАВИ в цих творах специфікується і набуває вигляду: ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ДО СЛАВИ. Отже, концепт ТВОРЧИСТЬ / CREATION вважаємо органічним складником концепту ШЛЯХ ДО СЛАВИ

Як одиниця структурованого знання концепт має визначену, але не жорстку структуру [12: 58], яку утворює сукупність узагальнених ознак, необхідних для ідентифікації предмета або явища як фрагмента картини світу [13: 15]. У лінгвістичних дослідженнях пропонують різні моделі структурної організації концепту, серед яких *польова* [12]; *пошарова* [5: 75; 7: 251]; *модусна* [8: 54-56], модель *ментально-психонетичного* комплексу [14: 112] тощо. Спираючись на принципи лінгвістичного моделювання [15: 304-305], під *моделлю* концепту розуміємо абстрактний та ідеалізований конструкт, що структурується певними елементами, які у своїй взаємодії відтворюють істотні ознаки концепту. Ми вважаємо, що основні властивості текстового концепту ШЛЯХ ДО СЛАВИ і, відповідно, його

© Ізотова Н. П., 2010

складників, можуть бути виявлені через побудову **компонентної моделі** його структурної організації, яка постає у триєдності поняттєвого, образного та смислового компонентів.

У сфері інтересів цієї статті знаходиться смисловий компонент текстового концепту ШЛЯХ ДО СЛАВИ, адже власне він найбільшою мірою відбиває тенденції смислової взаємодії складників кластерного концепту. Смисловий компонент концепту ШЛЯХ ДО СЛАВИ формується концептуальними ознаками, виявленими шляхом аналізу словесного втілення параболічних та метафоричних концептуальних схем, що слугують підґрунтям образного осмислення концептів-складників кластера ШЛЯХ ДО СЛАВИ у відповідних фрагментах біографічних романів. Смислові атрибути формують асоціативно-смислові поля (АСП) [16: 313], які в нашій роботі організуються блочним способом. З огляду на семантичну різноплановість смислових атрибутів ми групуємо їх в окремі **смислові блоки** (СБ), так би мовити "пучки" смислових атрибутів [пор.: 17: 132], що об'єднані за тематичними принципом. Зміст концепту розкривається шляхом співвіднесення номіната концепту з текстовими смислами, кожен з яких представлений низкою смислових атрибутів.

З огляду на те, що на образному рівні шлях як процес, спрямований до певної мети, і як засіб її досягнення імплікується як творчість, що і визначає властивості цього процесу, слугуючи одночасно засобом, за допомогою якого людина йде до своєї мети, образне втілення текстового концепту ШЛЯХ ДО СЛАВИ в досліджуваних творах відбувається через концепти ТВОРЧИСТЬ / CREATION, СЛАВА / FAME і ПОГАНА СЛАВА / NOTORIETY.

Так, смисловий компонент концепту ТВОРЧИСТЬ / CREATION у біографічних романах представлений дев'ятьма СБ: 1) руйнація людини; 2) порятунок; 3) прогрес, інновація; 4) спосіб існування, життя; 5) перемога; 6) радість, задоволення, захоплення; 7) саморозвиток; 8) загадка, таємниця, містика; 9) засіб самовираження. Смисловий компонент концептів СЛАВА / FAME і ПОГАНА СЛАВА / NOTORIETY структурується одинадцятьма СБ: 1) велич; 2) творчість; 3) вічність; 4) змагання; 5) перемога; 6) руйнація людини; 7) пошуки; 8) засіб самовираження; 9) загадка; 10) забуття; 11) поразка.

АСП концептів ТВОРЧИСТЬ / CREATION, СЛАВА / FAME і ПОГАНА СЛАВА / NOTORIETY у досліджуваних творах можуть зливатися, контрастувати, перетинатися [пор.: 6: 35-36]:

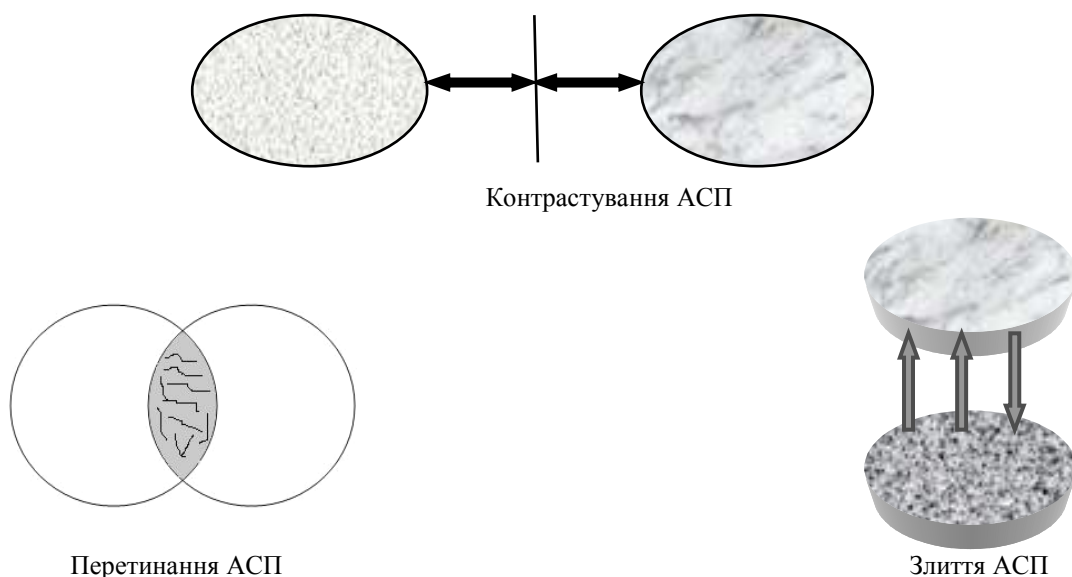

Рис. 1. Взаємодія АСП концептів ТВОРЧИСТЬ / CREATION і СЛАВА / FAME в англомовних біографічних романах

Злиття – це процес смислового "збігу" між АСП, коли складники одного поля є подібними (синонімічними) до складників іншого. Тобто, наявність однакових або синонімічних смислових атрибутів у структурі концептів ТВОРЧИСТЬ / CREATION і СЛАВА / FAME в англомовних біографічних романах вказує на те, що вони зливаються в певній точці. Наприклад: *Polite, timid success might be enough for the Roman painters, but it wasn't enough for him. Yet was this not precisely what he had been pursuing, not consciously, perhaps, but in fact* [19: 223].

Засобом актуалізації концепту СЛАВА / FAME в цьому уривку слугує лексема *success* (успіх) у складі ключового елементу *polite, timid success* (тихий, несміливий успіх). Між ключовим елементом [9: 25] та його смисловим релятом [7: 135] *Yet was this not precisely what he had been pursuing* (Але хіба не цього він прагнув?) встановлюються семантичні відношення конкретизації. На цій основі реконструюється параболічна схема *FAME is search* (СЛАВА є пошук). Складники *'pursuit'* (прагнення), *'hunting'* (гонитва), *'quest'* (пошуки) у семантичній структурі релята *search* [18: 1115] формують

сміслові атрибути концепту СЛАВА / FAME. Встановлені смислові атрибути входять до смислового блоку *search* (пошуки) АСП концепту СЛАВА / FAME. Порівняймо інший фрагмент, в якому концепт ТВОРЧИСТЬ / CREATION також розглядається в термінах пошуків: *Escape into what, in what direction? Not so easy to know. A withdrawal into the unexplored recesses of his spirit, his soul. To seek what? He couldn't name the uniqueness, the quality, the vision; but it was there, somewhere within himself. His painting must get closer to the bone, must rely on intuition, on an inward-looking sight, "the light within" that he had spoken of to Castilla while still in Rome* [ibid.: 328].

Підґрунтям параболічного осмислення концепту ТВОРЧИСТЬ / CREATION у цьому фрагменті слугують одночасно два параболічних образи: *CREATION is search* (ТВОРЧИСТЬ є пошуки) і *CREATION is an escape* (ТВОРЧИСТЬ є втеча). У результаті компонентного аналізу релятивів *search* та *escape* встановлюються смислові атрибути цього концепту, а саме: *'pursuit'* (прагнення), *'hunting'* (гонитва), *'quest'* (пошуки) у семантичній структурі релятива *search* [18: 1115] та *'run away'* (тікати, ховатися), *'disappear'* (зникати), що входять до складу релятива *escape* [18: 818]. Отже, наявність спільних смислових атрибутів (*'pursuit'*, *'hunting'*, *'quest'*) у смисловій структурі двох концептів показує, що в цій точці зазначені концепти збігаються.

У досліджуваних творах АСП концептів ТВОРЧИСТЬ / CREATION і СЛАВА / FAME збігаються в точках *перемога, руйнація людини, загадка, таємниця, спосіб самовираження*.

Відношення **контрасту**, або смислової опозиції, між складниками СЛАВА / FAME та ТВОРЧИСТЬ / CREATION в англomовних біографічних романах базуються на взаємному запереченні, виключенні, протиставленні смислових атрибутів кожного з концептів, наприклад: *There is no market for them. The price of your pictures is still falling, and possible patrons have heard that you are facing bankruptcy. They will not buy anything now, for they expect to be able to obtain your work cheaper soon. Today, no one even wants your art collection* [20: 297].

Концепт СЛАВА / FAME отримує в цьому уривку імпліцитне втілення з вказівкою на негативне ставлення оточення до робіт відомого голландського художника Рембрандта, на що вказують лексичні маркери з негативними конотаціями: *no market for them* (ніхто їх не купує), *the price of your pictures is still falling* (ціни на Ваші картини падають), *no one even wants your art collection* (ніхто не цікавиться Вашою художньою колекцією). Смисловим релятом, за допомогою якого відбувається осмислення слави Рембрандта, слугує лексема *bankruptcy* (банкрутство). Смисловими атрибутами концепту СЛАВА / FAME, що впливають з аналізу семантичної структури лексеми *bankruptcy*, є невдача, поразка *'failure'* та програш *'loss'* [18: 682].

Hendrickje chorused, "Sometimes, when you paint, you do look as if you could conquer the world. As if nothing then could injure you." It was often the way I felt when my work was going as I wished [ibid.: 186].

Основою образного осмислення концепту ТВОРЧИСТЬ / CREATION у виокремленому уривку слугують одночасно дві метафоричні концептуальні схеми: *CREATION IS CONQUEST* (ТВОРЧИСТЬ Є ЗАВОЮВАННЯ) та *CREATION IS PROTECTION* (ТВОРЧИСТЬ Є ЗАХИСТ). Працюючи, художник підкорює світ (*you could conquer the world*), водночас роблячи себе неприступним для зовнішнього впливу (*As if nothing then could injure you*). Наявність семи *'victory'* (перемога) у складі лексеми *conquest* (підкорення, завоювання) [18: 752] дозволяє представити творчість художника в цьому уривку як боротьбу, результатом якої є перемога. Отже, протилежні смислові атрибути концептів ПОГАНА СЛАВА / NOTORIETY та ТВОРЧИСТЬ / CREATION у виокремлених фрагментах засвідчують їхню взаємодію, що базується на контрасті.

В англomовних біографічних романах АСП концептуальних складників СЛАВА / FAME, ПОГАНА СЛАВА / NOTORIETY та ТВОРЧИСТЬ / CREATION контрастують у точках *перемога – поразка; спосіб існування, життя – руйнація людини*.

У разі **перетинання** [8] одне АСП підпорядковується іншому, додаючи до нього нові смисли; між такими АСП встановлюється субординаційний зв'язок атрибутивності, результативності, причини й наслідку, конкретизації (специфікації), взаємної кореляції тощо [10: 36]. Наприклад: *Auguste thought it impossible to remain in Belgium, however, when the vilification of "The Vanquished" spread to the Brussels newspapers. He wrote to them that their implications that the figure had been modeled from life were unfair, and the calumny grew worse. The more he protested, the more he was accused. The following week was the worst of his life. Several times he went to the exhibition, and each time he saw his figure regarded with ridicule, scorn, and only rare approval* [21: 236].

Уривок змальовує негативне ставлення громадськості до роботи французького скульптора Огюста Родена "Переможений". У тексті концепт ПОГАНА СЛАВА / NOTORIETY втілено за допомогою мовних одиниць з негативною конотацією: *vilification* (ганьба), *calumny* (наклеп), *ridicule* (висміювання), *scorn* (зневага, глузування). Смислові атрибути, які характеризують зазначений концепт у цьому фрагменті, встановлюються шляхом виявлення семантичних складників цих лексем. Так, лексема *vilification* містить сему *'scurrility'* (грубість, непристойність) [18: 1229], *calumny* – *'slur'* (зневажливе ставлення),

'scurrility' (грубість, непристойність) [18: 716], *ridicule* – 'underestimate', (недооцінювати) 'disbelief' (недовіра) [18: 1097], *scorn* – 'underestimate' (недооцінювати), 'unbelief' (недовіра), 'reject' (відхилити, відмовляти), 'scurrility' (грубість, непристойність), 'disrespect' (неповага) [18: 1113]. Таким чином, виявами поганой слави, несхвалення творчості Огюста Родена були неповага, зневажливе ставлення до скульптора, недооцінка, висміювання його робіт.

Порівняймо який тип взаємодії простежується між зазначеним концептом ПОГАНА СЛАВА / NOTORIETY та концептом ТВОРЧИСТЬ / CREATION у романі Д. Вейса "Naked Came I" ("Оголеним я прийшов"): *Lecoq said, "Just because you put your life and ego into stone doesn't mean anything will come out of it. Maindron chimed in, Sculpture is the most expensive way to make a living. You cannot model a sky, a haystack, like Millet. You need people for models, you need to pay them. I cannot think of any other art into which you put so much and get so little"* [21: 67].

На початку творчої кар'єри Огюста Родена, коли він мав вирішити, стати йому художником чи скульптором, вчителі пояснюють йому, що скульптура є чи не єдиним видом мистецтва, в який людина вкладає дуже багато, а отримує зовсім мало (*you put your life and ego into stone; I cannot think of any other art into which you put so much and get so little*). Концепт ТВОРЧИСТЬ / CREATION реалізується тут за допомогою параболічної концептуальної схеми ТВОРЧИСТЬ є самопожертва (*CREATION is self-devotion*). Семантичні компоненти 'dedication' (відданість), 'sacrifice' (пожертвування) [18: 365], 'willingness' (бажання), 'resolution' (рішучість) [18: 1118] у структурі релята *self-devotion* (самопожертвування) дають можливість охарактеризувати творчість як діяльність, що вимагає від митця рішучості, відданості своїй справі, готовності йти на жертви.

Концепт ПОГАНА СЛАВА / NOTORIETY та концепт ТВОРЧИСТЬ / CREATION у проаналізованих тематичних фрагментах англomовного біографічного роману "Naked Came I", перебувають, по-перше, у відношеннях перетинання: смислові атрибути цих двох концептів доповнюють один одного новими смислами; по-друге, у результативних семантичних відношеннях: результатом самовідданої праці Огюста Родена є недооцінка, недовіра, невідповідне ставлення до митця з боку суспільства.

В англomовних біографічних романах *результативні* семантичні відношення встановлюються між смисловим атрибутом *перемога* АСП концепту ТВОРЧИСТЬ / CREATION і смисловим атрибутом *нагорода* концепту СЛАВА / FAME, а також *змагання* – *перемога*: результатом змагання може бути перемога. *Атрибутивні* семантичні відношення існують між смисловими атрибутами *велич* – *радість*, *перемога* – *радість*, *задоволення*, *захоплення*, оскільки перемога супроводжується позитивними емоціями. Відношення *взаємної кореляції* простежуються між такими складниками обох полів, як *прогрес*, *інновація*, *розвиток* – *творчість*: творчість завжди передбачає певний прогрес та розвиток; між *прогрес*, *інновація*, *розвиток* – *перемога*; між *прогрес*, *інновація*, *розвиток* – *руйнація людини*. Усі встановлені семантичні зв'язки між смисловими атрибутами концептів ТВОРЧИСТЬ / CREATION, СЛАВА / FAME і ПОГАНА СЛАВА / NOTORIETY є підставою для перетинання АСП цих трьох концептів у визначених точках.

Таким чином, виявлення смислового рівня в структурній організації концептів ТВОРЧИСТЬ / CREATION, СЛАВА / FAME, ПОГАНА СЛАВА / NOTORIETY дозволило встановити кореляцію між ними в текстах біографічних романів: вони можуть протиставлятися, доповнювати один одного додатковими ознаками або збігатися, а зміст текстового концепту ШЛЯХ ДО СЛАВИ формується в процесі їхньої взаємодії. Перспективи подальшого вивчення кластерних концептів вбачаються у встановленні ієрархічних зв'язків між складниками, що входять до структури таких концептів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кубрякова Е. С. Предисловие / Е. С. Кубрякова // Концептуальный анализ языка: современные направления исследований : сб. науч. тр. / РАН Ин-т языкознания; Мин-во образ. и науки РФ ; ТГУ им. Г. Р. Державина / [отв. ред. Е. С. Кубрякова]. – М.; Калуга : "Эйдос", 2007. – С. 7–18.
2. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический, лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1996. – 246 с.
3. Делез Ж. Что такое философия? / Ж. Делез, Ф. Гваттари. – М. : "Институт экспериментальной социологии", 1998. – 147 с.
4. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2004. – 236 с.
5. Тарасова И. А. Идиостиль Георгия Иванова: когнитивный аспект / И. А. Тарасова. – Саратов : Саратов. ун-т, 2003. – 280 с.
6. Антология концептов / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с.
7. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра / В. Г. Ніконова. – Д. : ДУЕП, 2007. – 364 с.
8. Никитин М. В. Развернутые тезисы о концептах / М. В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53–64.
9. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) / О. М. Кагановська. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.

10. Болотнова Н. С. Типы концептуальных структур поэтических текстов / Н. С. Болотнова // Матер. VIII Всероссийского науч. семинара "Художественный текст: Слово. Концепт. Смысл". – Томск : ЦНТИ, 2006. – С. 34–40.
11. Мухачева А. М. Концепт пути, его метафорическое преломление в именовании сфер человеческой жизни / А. М. Мухачева // Материалы 1-й Межд. научн.-практ. конф. "Язык в поликультурном пространстве. Преподавание языков в поликультурном образовательном пространстве". – Томск : ТПИ ; Ин-т. языковой коммуникации, 2001. – С. 117–121.
12. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : сб. ст. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 58–65.
13. Пименова М. В. Методология концептуальных исследований / М. В. Пименова // Антология концептов / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – М. : Гнозис, 2007. – С. 14–16.
14. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – К. : Изд-во украинского филологического центра, 2000. – 248 с.
15. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Советская энциклопедия, 1992. – 683 с.
16. Болотнова Н. С. Методики анализа концептуальной структуры художественного текста / Н. С. Болотнова // Слово – сознание – культура : сб. науч. тр. – М. : Флинта : Наука, 2006. – С. 309–318.
17. Карпенко С. М. Ассоциативные связи слова в узусе и поэтическом тексте (на материале творчества Н. С. Гумилева) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык". – Томск, 2000. – 26 с.
18. Roget's Thesaurus of English Words and Phrases. – Harlow: Longman, 1992. – 1254 p.
19. Braider D. The Master Painter. A Novel Based on the Life of El Greco. – L.: The Bodly Head, 1968. – 279 p.
20. Weiss D. I, Rembrandt: A Novel. – N.Y. : St. Martin's Press, 1979. – 342 p.
21. Weiss D. Naked Came I. A Novel of Rodin. – N.Y. : Marrow, 1963. – 660 p.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2010 р.

Изотова Н. П. Репрезентация кластерного концепта ПУТЬ К СЛАВЕ сквозь призму взаимодействия его составляющих (на материале англоязычной биографической прозы ХХ века).

Статья посвящена раскрытию особенностей воплощения текстового концепта ПУТЬ К СЛАВЕ в англоязычных биографических романах ХХ века сквозь призму жанровой природы этих произведений. Текстовый концепт ПУТЬ К СЛАВЕ рассмотрен в работе как кластерное образование, представленное в художественном пространстве биографического романа группой концептов: ПУТЬ / PATH, ТВОРЧЕСТВО / CREATION, СЛАВА / FAME, которые в своем взаимодействии эксплицируют исследуемый концепт.

Izotova N. P. Manifestation of Cluster Concept PATH TO FAME through the Interaction of its Components (A Study of English Biographical Novels of the 20th Century).

The article focuses on peculiarities pertinent to the manifestation of the textual concept PATH TO FAME in English biographical novels of the 20th century considered from their genre perspective. Structurally, PATH TO FAME is viewed as a composite cluster textual concept represented in the fictional space biographical novels by a group of such concepts as PATH, CREATION, FAME, which actualize the concept under study through their interactions.